

IRENA SMETONIENĖ
Vilniaus universitetas

Mokslinių tyrimų kryptys: retorika, stilistika, normos
teorija ir praktika, kalbos politika, kultūrinė lingvistika.

DOI: doi.org/10.35321/all90-15

Aurelija Tamulionienė, Nida Poderienė,
Sonata Vaičiakauskienė

LIETUVOS MOKYKLŲ LENKŲ IR RUSŲ KALBA MOKINIŲ KALBOS VARTOJIMO POLINKIAI IR KALBINĖS NUOSTATOS

Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2023, 178 p.

DOI doi.org/10.35321/e-pub.63.mokyklu-lenku-rusu-kalba

ISBN 978-609-411-347-5

Šį kartą pradėsiu nuo išvadų, kad skaitytojas iš karto suprastų, jog tai nebus recenzija, kurioje ieškoma, prie ko prisikabinti – šitokios studijos laukėme ilgai. Pagaliau turime. Kalbos politikos formuotojams tai parankinė knyga, be jos neįsivaizduoju būsimų gairių, pokalbių su Švietimo, mokslo ir sporto ministerija, tautinių bendrijų atstovais. Mums, neabejingiems tam, kas čia pasakyta, tai irgi bus darbų bei įvairių paskaitų ramstis, nes toliau tylėti ir tikėtis, kad viskas išsispręs savaime, nebegalima. Sveikinu autore, atlikusias milžinišką darbą. Skaitai puslapį po puslapio ir jauti, kad joms skauda, kad joms ne vis tiek, kas vyksta Lietuvos švietime ir visuomeniniame gyvenime einant 34-iesiems Nepriklausomybės metams.

Tai visiškai naujas ir kitoks tyrimas, negu įprasta skaityti Vilniaus universiteto kolegijų (Loretos Vilkienės, Lauros Vilkaitės-Lozdienės, Justinos Bružaitės-Liseckienės ir kitų) darbuose. Į kalbines nuostatas čia žvelgiama naujai, kitoks klausimynas ir atsakymų analizė. Gera tyrimų apžvalga leidžia suprasti, koks tyrėjų teorinis pagrindas, tačiau teorijomis nesekama aklaui, ieškoma medžiagos

padiktuotų išvalgų ir apibendrinimų. Tas pat pasakytina ir apie metodologiją. Jos pagrindas aiškus – teorinį pagrindą sudaro Hovardo Gileso etnolingvistinio gyvybingumo koncepcija, tačiau apdorojant anketų duomenis pasitelkti ir atitinkami kokybiniai metodai. Studijos įvade skaitytojas randa svarbios statistikos: kiek ir kuriais metais buvo tautinių bendrijų mokyklose mokinių, kaip tas skaičius kito. Labai svarbu, kad pateikta informacija, koks yra tautinių bendrijų mokinių ugdymas kitose Baltijos šalyse, panašių tyrimų apžvalga.

Kai kalbame apie ugdymą, visų akys krypsta į mokytojus – ant jų pečių užkrauta ši sunki našta, tačiau mažai kalbama, su kokiomis problemomis susiduria mokytojai tokiose mokyklose, kokios pagalbos jiems reikėtų. Apie tai skaitome pirmame studijos skyriuje. Džiugina pirmos dalies autorės apibendrinamoji mintis, kad „[š]alies tautinių mažumų mokyklose dirba didžiulę patirtį sukaupę lietuvių kalbos mokytojai, aktyviai dalyvaujantys švietimo procese ir kaip kūrėjai, ir kaip ugdymo turinio formuotojai, gebantys pasirinkti tinkamas ugdymo formas ir kritiškai vertinti ugdymo turinio priemones ir mokymo medžiagą“ (p. 23). Tačiau mokytojų iškeltos problemos skatina sunerimti, kokia auga jaunoji karta, jeigu jos skurdus žodynas, trūksta motyvacijos mokytis lietuvių kalbos, lietuvių kalbą mokiniai girdi tik per lietuvių kalbos pamokas. Vargu, ar padėtis pasitaisyti, jeigu į pagalbą ateitų „[m]okyklų ir administracijos atstovai, kitų dalykų mokytojai, kurie paskatintų ir įtrauktų mokinius į renginius, projektus, kitus kūrybinius užsiėmimus, vykdomus lietuvių kalba“ (p. 25), manau, kad čia turi būti politinis sprendimas, kaip yra kaimyninėse šalyse. Be abejo, mokinių kalbą veikia ir aplinka (šeima, draugai, paieškų internete kalba, filmai, muzika, žaidimai, knygos). Kaip teigia tyrime dalyvavę mokytojai, „[k]albinės aplinkos nebuvimas tiesiogiai koreliuoja su skurdžiu mokinių žodynu“ (p. 25), tačiau aplinką paveikti yra bejėgiai ne tik mokytojai, bet ir politikai. Skyriuje pateikiama įvairių metodikų, kaip galima paskatinti mokinius mokytis, apie problemų sprendimo būdus kalba patys mokytojai, bet nesant šeimos palaikymo, tinkamų vadovėlių motyvacijos vienas mokytojas sukurti negali – „[M]okytojas paliktas vienas“ (p. 36).

Ypač įdomūs ir vertingi kiti du studijos skyriai, kuriuose analizuojamos mokinių apklausos, jų asmenybinis santykis su gimtąja ir lietuvių kalba. Kai kalbama apie mokinius, besimokančius lenkų kalba, tikimasi, kad namuose jie vartoja tik lenkų kalbą, tačiau tyrimas parodė, kad „[l]enkų kalba šeimoje bendrauja mažiau kaip pusė mokinių, trečdalis yra dvikalbiai ar daugiakalbiai, penktadalis šeimoje bendrauja rusų kalba“ (p. 79). Kalba, kaip žinome, formuoja kultūrą, vertybes, mąstymą, todėl tokie duomenys turi priversti suklusti visus: politikus, kalbos politikos formuotojus, neabejingą visuomenės dalį, beje, ir lenkų bendruomenę. Tėvų įtaka, bent jau jaunesniame amžiuje didžiulė: „[T]ėvai diegia atvirą arba įtarų požiūrį į žmones, perduoda ir palaiko tradicijas, ugdo moralines

savybes, formuoja nuostatas dėl mokymosi reikalingumo, ugdo gyvenimo būdo įpročius, lemiančius kasdienio gyvenimo, buities kokybę. Savo nuostatas, etinius vertinimus mokiniai grindžia tėvų suformuotomis vertybėmis“ (p. 47), „[Š]eimos kalba vyrauja daugumoje kasdienio mokinių gyvenimo sričių – bendraujant su tėvais, broliais, seserimis ir seneliais, žiūrint televizijos laidas, žaidžiant žaidimus, dalyvaujant pamaldose ir daugelyje kitų šeimos kalbos vartojimo kontekstų“ (ten pat). Atkreiptinas dėmesys į 6 ir 7 lenteles, kuriomis kalbomis bendraujama su draugais, socialiniuose tinkluose, rašomos žinutės, 10 ir 11 – kuriomis kalbomis žiūri filmus ir naršo internete. Ir šioje svarbiausioje terpėje (nuo šeimos iki interneto) tiek daug rusų kalbos lenkų šeimose? Koks džiaugsmas ir atsiveriančios galimybės nedraugiškiems kaimynams! O kai kalbama apie lietuvių kalbos vartojimą, tyrėjos mato, kad „[I]šskyrus skaitymą, visose kitose kalbinės veiklos srityse lietuvių kalba vartojimo aprėptis labai siaura“ (p. 61), nors patys mokiniai pabrėžia, kad svarbu gerai mokėti lietuviškai, kad galėtum visur susikalbėti, gauti gerą darbą, taigi kalba turi aukštą socialinę vertę. Tačiau ir šiose mokyklose anglų kalba įgyja vis didesnę vertę, „[k]uo vyresni mokiniai, tuo anglų kalba užima vis didesnę jų kasdienio gyvenimo, taip pat – ir kalbos vartojimo dalį“ (p. 66).

Rusų dėstomąja kalba ugdomose mokyklose besimokantys mokiniai į tuos pačius tyrėjų klausimus atsakė kiek kitaip: „[v]aikai dažniausiai nurodė, kad kasdien namuose kalba rusų kalba (90 proc.), itin retai – lietuviškai (1 proc.), kad vartoja kelias kalbas – rusų ir lietuvių, nurodo tik 5 proc. mokinių, kad kalba lenkiškai, pažymėjo 0,6 proc. mokinių“ (p. 83). Iš esmės tik rusų kalba bendraujama su draugais, socialiniuose tinkluose, skaitomos knygos, ji vyrauja renkantis filmus, o štai „[I]nformacijos internete *beveik visada* ieško trimis kalbomis: didžioji dalis (69 proc.) rusų kalba, lietuvių kalba (15 proc.), anglų kalba (14 proc.) ir pavieniai atvejai (2 proc.) lenkų kalba [...]“ (p. 98). 70 proc. mokinių supranta, kad gyvenant Lietuvoje reikia mokėti lietuvių kalbą, tačiau svarbiau mokėti anglų, nes ji madinga.

Dar būtina autorės pagirti už labai aišką ir logišką studijos struktūrą, jos atskiras dalis sieja tas pats autorių tikslas ir idėja. Atskiros tyrimo dalys paremtos moksliniais tyrimais, tad suteikia studijai svorio ir patikimumo. Patrauklu tai, kad išsamiai aptariami visi atsakymai, daromos išvados ir, kas labai svarbu, pateikiamos rekomendacijos, kaip būtų galima spręsti iškilusias problemas. Labai vertingi skyrių apibendrinimai, jie sukelia daug minčių, pasvarstymų.

Autorės kukliai rašo, kam galėtų būti naudingas toks tyrimas. Mano manymu, jis neįkainojamas ir, kaip minėjau, būtinas perskaityti visiems. Iš to, ką sako mokiniai ir mokytojai, galima nesunkiai išvelgti, kokios turi būti švietimo ir kalbos politikos strategijos, ką daryti, kad tautinių bendrijų mokyklose lietuvių kalba užimtų deramą vietą. Manau, visiems mums (ir lenkų bendruomenei)

IRENA SMETONIENĖ

reikia atkreipti dėmesį į rusų kalbos dominavimą, juk mūsų tikslas nuo pat Nepriklausomybės atkūrimo – šiose gyvenimo srityse turi daugėti lietuvių kalbos, o ne kurios kitos.

Taigi, mokslo studija sukelia labai daug minčių – ir tai yra jos geroji ypatybė. Siūlyčiau autorėms toliau tęsti gražiai pradėtą darbą, manau, toks tyrimas būtų svarbus ir lietuviškose mokyklose, kad ir ten matytume realią kalbos situaciją. Studija yra autorinis darbas. Su joje pateiktomis mintimis galima diskutuoti, aiškintis tam tikrus niuansus, bet tai turi persikelti į konferencijas, seminarus, diskusijų renginius, o dabar reikia konstatuoti, kad turime puikų darbą, siūlyčiau visiems jį perskaityti ir pamąstyti...

Įteikta 2024 m. gegužės 6 d.

IRENA SMETONIENĖ

Vilniaus universitetas

Filologijos fakultetas

Taikomosios kalbotyros institutas

Lietuvių kalbos katedra

Universiteto g. 5, LT-01131 Vilnius, Lietuva

irena.smetoniene@flf.vu.lt